రసికుడు

మునసబు బావమరిది పెళ్ళికి రాజరత్నాన్ని పిలిపించారు. "వీరయ్య పెళ్ళికి గొప్ప భోగం మేళం పెడుతున్నారట" అని ఊరంతా పొక్కింది. నిలకడమీద అది భోగం మేళం కాదని తెలిసింది. రాజరత్నం భోగందేగాని, ఆ మనిషి గజ్జెకట్టి మేజువాణీలు చేయదనీ, ఆధ్యాత్మ రామాయణ కీర్తనలు అభినయిస్తూ పాడుతుందనీ తేలింది.

ఈ సంగతి వినగానే బ్రాహ్మణ వీధివాళ్ళకు చాలా కోపాలొచ్చినై. రావూ మరీ? వాళ్ళంతా డొక్క శుద్ధిగలవాళ్లు. "ఏం బావా? ఆధ్యాత్మ రామాయణం చెప్పించాలంటే ఆ వెల్లటూరాయన్ను పిలిస్తే పొయ్యేదిగా?" అన్నారు ఒకరిద్దరు మునసబుతో.

"అది సరేగాని, భోగంది ఆధ్యాత్మ రామాయణం పాడటమేమిట్రా?" అని బ్రహ్మచార్లు ఒకరినొకరు ప్రశ్నించుకున్నారు.

"అది వస్తుంది, ఏదో పాడుతుంది, పోతుంది. మధ్య మనకెందుకు?" అని ఒక బ్రహ్మచారి అన్నాడు.

ఆమాట ఖరారే. ఎందుచేతనంటే ఈ రాజరత్నం ఆధ్యాత్మ రామాయణం పాటలు ఖూనీ చేస్తుంటే చూడటానికి బ్రాహ్మణ్యం వెళ్ళగూడదని ఊరంతా ప్రచారమైపోయింది.

మంచినీళ్ళ బావిదగ్గర కూడా ఈ విషయం వచ్చింది.

"ఏ జన్మలో పుణ్యం చేసుకుపుట్టింది, ఈ జన్మలో ఆధ్యాత్మరామాయణం అబ్బింది!" అన్న దొకావిడ.

"నీదంతా చోద్యం! ఆ మనిషి వస్తే వెళ్ళేవాళ్ళంతా ఆధ్యాత్మం వినబోతారనుకున్నావా ఏం? మనిషిని చూడబోతారు" అన్నదింకో ఆవిడ.

"మనిషికూడా అందంగా వుంటుందట, పిన్నీ!" అన్నదొక కొత్తగా కాపరానికి వచ్చిన పిల్ల.

"ఎందుకు బాగుండదు తల్లీ? వాళ్ళకు గంధర్వాంశ!" అన్నదొక నడివయస్సావిడ.

"మన బజారులో ఎవరూ వెళ్ళరుట!"

"ఎవరు వెళ్ళినా, వెళ్ళకపోయినా సూరయ్యకు తప్పదుగా!" కొత్తగా కాపరానికి వచ్చిన పిల్ల కిలకిల్లాడబోయి, అత్తగారు బావికేసి వస్తూండటంచూసి బిందె ఎత్తుకున్నది. ఆమె బావి దాటి రోడ్డెక్కబోతూ ముందుగా మాలమాదిగలు ఉన్నారేమో అనిచూసి తరవాత

చెట్టుకిందగాని, వీథి మొదలగాని సూరయ్య వున్నాడేమో అని చూసింది. ఎందుకంటే సాధారణంగా ఉంటాడు. సూరయ్య తనకేసి చూడనవసరంలేదు. తనకు కనిపిస్తే చాలు ఒళ్ళంతా జల్లుమన్నట్లయేది. ఆ క్షణానికి అది అసహ్యంగా తోచినా తరవాత ఏదో బాగున్నట్టే వుండేది.

సూరయ్య సంగతి ఊళ్ళో అందరికీ తెలుసు. ఆయన నలభై ఛాయలవాడు. బ్రాహ్మణీకం ఏనాడో మంటగలిపాడు. క్రాఫింగు పెట్టాడు. బెంగాల్ ధోవతులు వాలుగోచీ పెట్టి కట్టేవాడు. స్లిప్పర్లు తొడిగేవాడు. కోటు వేసుకునేవాడు, సిగరెట్టు కాల్చేవాడు. నెలకు ఇరవైరోజులు బస్తీల వెంట తిరిగేవాడు. ఏడాదికి అధమం ఒకసారైనా పట్నం వెళ్ళివచ్చేవాడు. చిన్నతనంలో తండ్రికి ఎదురుతిరిగి సంస్కృతం మానేసి ఇంగ్లీషు చదువుకు వెళ్ళాడు. కాలేజీలో రెండోఏడు చదువుతుండగా పెళ్ళాం కాపరానికి వచ్చింది. వెంటనే చదువు మానాడు. మరుసటి ఏడే కూతురు పుట్టింది. తరవాత పిల్లలులేరు. రెండేళ్లక్రితం భార్య పోయింది. మళ్ళీ పెళ్ళాడమన్నారు. కానీ, సూరయ్య పెళ్ళాడలేదు. విధవ అప్పగారు కాచిపోస్తుంది, గ్రామంలో సూరయ్య ఉన్నప్పుడు.

సూరయ్యది పెద్ద ఆస్తి. డబ్బు మంచినీళ్ళలాగా ఖర్చుచేసి సగం ఆస్తి తగలేశాడు.

ఆయనకు గ్రామంతో బహుకొద్దిపాటి సంబంధం. అందుచేత గ్రామస్థులు ఆయనను సాధించలేకపోయారు.

రెండేళ్ళక్రితం గాంధీ మహాత్ముడి సహాయనిరాకరణోద్యమం ఈ గ్రామానికికూడా వచ్చింది. ఈ ఉద్యమాలలో ఆసక్తి పుట్టిన యువకులు ఇక్కడకూడా బయలుదేరారు. సూరయ్య వారితోనూ కలిసినవాడు కాలేదు.

ఒక్క విషయం మాత్రం అందరూ ఆమోదించారు. అదేమిటంటే, సూరయ్య రసికుడు. దేశంలో పేరుపడ్డ నాటకాలన్నీ చూశాడు. ఏనాడో బొంబాయి వెళ్ళి బార్‌వాలా థియేటర్‌వాళ్ల నాటకాలు చూశాడు. పాటకచేరీలకు హాజరయేవాడు. 'ఏం సూరయ్యా? ఎప్పుడూ ఇంటిపట్టున ఉండవేం!' అని ఎవరన్నా అడిగితే. "ఈ గ్రామంలో ఏముంది? ఒక నాటకమా, ఒకపాట కచేరీయా?" అనేవాడు. తమకులేని ఆనందం అనేక విధాలుగా సూరయ్య పొందుతున్నాడని ఊళ్లో అందరికీ తెలుసు. "అటువంటి ఆనందం లేకపోతేం గనక?" అని కొందరు అనుకున్నా, మరికొందరు సూరయ్యనుచూసి అసూయపడేవారు.

2

రాజరత్నం వచ్చిందన్నారు. ఆలయం అవతల సత్రంలో దిగిందన్నారు. సూరయ్య వెళ్ళి రాజరత్నాన్ని చూసి పలకరించి వచ్చాడన్నారు. బ్రహ్మచార్లకు వెన్నుపూసలు జలదరించాయి. కానీ తీరా విచారిస్తే రాజరత్నం పెద్ద అందగత్తె కాదనీ, అట్టే చిన్నదికూడా

కాదనీ తెలిసింది. "తెల్లతోలు! అంతకన్నా విశేషం ఏమీలేదు. బక్కపలచని మనిషి!" అన్నారు చూచినవాళ్ళు.

"మరీ అందగత్తె అయితే చూడటం తప్పేమోగాని, సామాన్య మనిషైతే మనం చూడవచ్చునే!" అన్నాడొక బ్రహ్మచారి, అది వ్యంగ్యమో అమాయకత్వమో తెలియకుండా.

ఏమైనా ఆ సాయంకాలం గుడి మంటపంలో కుర్రకారువాళ్లు చాలామంది చేరారు. వాళ్ల చూపులు సత్రంవైపే ఉన్నై. ఇదంతా వృథాశ్రమ. ఎందుకంటే దీపాలు పెట్టేవేళ రాజరత్నం ఆలయానికి వచ్చింది. వెంట ఒక ముసలాడున్నాడు. ముసలాడికి ముందు పళ్ళు లేవు.

ఈ సారి బ్రహ్మచార్లు రాజరత్నాన్ని బాగానే చూశారు. పాతికేళ్ళమనిషి చూడటానికి ఇంచుమించు సంసార స్త్రీలాగే ఉంది.

"భోగందని తెలుస్తూనే ఉంది. ఎంత దాచినా, దాందుంపతెగా, అది దాగి చావదు" అన్నాడొక బ్రహ్మచారి. మిగిలినవాళ్ళు అవునని ఒప్పుకున్నారు. కాని భోగంమనిషి లక్షణాలు ఆ మనిషిలో ఎక్కడ ఉన్నదీ ఎవరికీ స్పష్టంగా తెలీదు.

మెరకవీధి వాళ్లుకూడా రాజరత్నాన్ని చూసి పెదవులు విరిచారు. "ఎబ్బే! నిరుడు వెంకమ్మగారి రోసెయ్య పెళ్లికి వచ్చిన భోగం వాళ్ళముందు ఇది బలాదూర్!" అన్నారొకరు. అంతో ఇంతో ఖర్చు చేయటానికి సిద్ధపడిన వాళ్ళకు ఆశాభంగం అయినట్టుంది. కొంతమంది మటుకు ఏ నిర్ణయానికీ రాదలచలేదు.

మర్నాడే రాజరత్నం ఆధ్యాత్మం. మునసబూ, సూరయ్యా, ముందుపళ్ళులేని ముసలాడు కలిసి పెద్ద చర్చ చేసి నాలుగురోజుల్లో ఏమేం పాడాలో నిర్ణయించటానికి ప్రయత్నించారు. "అమ్మాయి రెండు నెల్లు చెప్పమన్నా చెబుతుంది" అన్నాడు ముసలాడు.

"తన ఇష్టం వచ్చినవి, తనకు వచ్చినవి పాడమను" అన్నాడు సూరయ్యా. ఇది మంచి నిర్ణయమేనని మొదటిరోజే రుజువైపోయింది. ఎందుకంటే రాజరత్నం అచ్చగా ఆధ్యాత్మకరామాయణం పాటలేగాక సందర్భానుసారంగా తరంగాలూ, అష్టపదులూ, కృతులూ, కృష్ణకర్ణామృతంలో శ్లోకాలూ, భాగవతంలో పద్యాలూ, పారిజాతాపహరణంలో పద్యాలూ, ఆఖరుకు వరూధినీ ప్రవరాఖ్యుల ఘట్టంలో పద్యాలూ, కూడా పాడింది.

రాజరత్నం సరుకున్న మనిషి అనటానికి ఏమీ సందేహం లేదు. "అసలా మనిషికి ఆధ్యాత్మం నోటబట్టినప్పటి మాటగద!" అన్నవాళ్లు చాలా పొరపాటు పడ్డారు. ఆ సంగతి తెలుసుకోవటానికైనా వాళ్లు వచ్చి వినలేదు. రుజువు కాని అబద్ధాలు నిజంకన్న బలమైనవి.

రాజరత్నం సరుకు ఏపాటి ఉన్నదో తెలుసుకోగలవాళ్లెవరూ ఆధ్యాత్మం వినటానికి రానేలేదు. వచ్చినవాళ్లు బొత్తిగా పామరులు. రాజరత్నానికి గల ప్రతిభ కొంచెమే అనుకున్నా, అది బూడిదలోపోసిన పన్నీరయింది.

పన్నీరంతా బూడిదలోనే పడిందనటం భావ్యం కాదు; కొంత సూరయ్య మీదకూడా పడింది. కాని అందువల్ల సూరయ్యకు కలిగినది ఆనందమని చెప్పటానికి లేదు. ఆయన బాధ పడ్డాడు.

నాలుగోరోజు మునసబుగారు సూరయ్య ఎదటే రాజరత్నానికి ఇవ్వటానికి మాట్లాడుకున్నది కాస్తా తాంబూలంలో పెట్టి ఇచ్చేశాడు. ముసలాడూ, మృదంగం వాయించినవాడూ, రాజరత్నం సత్రానికి తిరిగివచ్చినప్పుడు సూరయ్య కూడా వెంటవచ్చాడు.

ఏదో ముగిసినట్టూ, దేనికో స్వస్తి చెప్పినట్టూ, ఎవరినో దహనంచేసి వచ్చినట్టూ సూరయ్యకు భావన కలిగింది. చిత్రమేమిటంటే, ఈ ముగింపు తన జీవితంలోనేకాక రాజరత్నం జీవితంలో నన్నట్టు సూరయ్యకు తోచింది. ఇకముందు రాజరత్నానికి కష్టాలే తప్ప సుఖమనేది ఉండదని సూరయ్య గుండె ఆరాటపడుతున్నట్టు కనిపించింది. ఆ భావం ఆయన నోటివెంట విచిత్రమైన ప్రశ్నగా బయటికి వచ్చింది.

"ఇక ఏమిటి?" అన్నాడాయన రాజరత్నంతో.

ఆమెకు ఆ ప్రశ్నయొక్క అంతరార్థం అర్థమయినట్లులేదు. ఆవిడ నవ్వుతూ, "మేం వచ్చినపని అయిపోయింది. సెలవిప్పించండి. మీరు చాలా సహాయం చేశారు. మీ రుణం తీరదు" అన్నదామె నమస్కారం చేస్తూ.

మగవాళ్లు వస్తువుల కోసం విసుక్కుంటూ వెతుక్కుంటున్నారు. "నేను అట్లా అవతలికి వెళ్లగానే యీ రాజరత్నం కూడా విసుక్కుంటూ తన వస్తువుల కోసం వెతుక్కుంటుంది. వాళ్ళమీద వీళ్లమీద ఎగురుతుంది. ఆధ్యాత్మంలేదు! విద్వత్తూ లేదు!... వేషం విప్పేసుకున్నట్టే" అనుకున్నాడు సూరయ్య.

ఆయనకు భోగం వాళ్లతో పరిచయం ఉంది. వాళ్ల జీవితాలు ఎంత నికృష్టంగా ఉంటాయో ఆయన ఎరుగును. ఈ రాజరత్నం కూడా అట్లా జీవించటం అన్యాయం, ఘోరం! కాని నేను చేయగలిగింది ఏముంది? ఈతరానివాడు ఒడ్డున ఉండి నీళ్లలో మిణిగిపోతున్న మనిషిని చూసినట్టు సూరయ్య రాజరత్నం కేసి చూడసాగాడు... ఆ మగవాళ్లను పంపేసి రాజరత్నాన్ని తన యింటికి తీసుకుపోయి, ఊళ్లో వాళ్లతో, "ఇదుగో, నేను చేసుకున్న మనిషి!" అని చూపితే ఎంత బాగుండు ననుకున్నాడు.

ఇప్పటికీ సూరయ్య నమ్మకం ఆ బాగు రాజరత్నానికేగాని తనకు కాదని! రాజరత్నాన్ని ఎట్లాగైనా ఉద్ధరించటానికే సూరయ్య మనసు తట తటా కొట్టుకుంటున్నది! ఆమెకు తన ఉద్ధరింపు అవసరంలేదేమోనని ఆయనకు తట్టలేదు.

"కొద్దిరోజుల్లో నేను గుంటూరు రావలసిన పని ఉంది. వీలుంటే అట్లా మీ యింటికేసి వస్తాను. నా దగ్గర మీ ఎడ్రసుంది!" అన్నాడు సూరయ్య. "తప్పక రండి!" అన్నది రాజరత్నం.

3

రాజరత్నం వెళ్ళిపోయాక సూరయ్యకు గ్రామం ఎంత కళాహీనంగా కనబడిందో వివరించటం కష్టం. సత్రమూ, గుడీ, మునసబుగారిల్లూ, యింటిముందు పందిరి వేసిన చోటూ శాపోదకం చల్లినట్టుగా ఉన్నాయి. ముసలాడి ఫిడేలూ, మృదంగం ముక్తాయింపులూ, రాజరత్నం పాడిన పాటల పల్లవులూ, అభినయమూ తలలో సందడి చేస్తున్నాయి.

సూరయ్య యువకుడు కాడు. ఆడవాళ్ళ మొహం ఎరగనివాడు కాడు. అయినా ఆయన నవయువకుడి తొలి విరహబాధలన్నీ అనుభవించాడు. "దీని బాబుల్లాంటి అందగత్తెల్ని చూశాను... కానీ, దీనిలో ఏదో విలువైనది ఉంది. దాన్ని ఎట్లానైనా ఉద్ధరించాలి! ఎట్లా?" అని ఆయన తనను చాలాసార్లు ప్రశ్నించుకున్నాడు.

వారం రోజులలోపలే అయిదువందలు చేతపట్టుకుని గుంటూరు వెళ్ళాడు. ఉదయం తొమ్మిది గంటలప్పుడు రాజరత్నం యింటికి వెళ్ళాడు. ముసలాడు వసారాలో కూచుని చుట్ట కాలుస్తున్నాడు. దూరంగా ఊసి, "రండి" అన్నాడు, గొంతు సవరించుకుంటూ. తరవాత గొంతెత్తి, "రాజమ్మా!" అని పిలిచి, జవాబు కోసం ఆగకుండానే, "లోపలికి వెళ్ళండి" అన్నాడు.

ఎటువంటి అవతారంలో రాజరత్నం ప్రత్యక్షమవుతుందో అని సూరయ్య భయపడ్డాడు. గాని ఆమె మామూలు అవతారంలోనే ప్రత్యక్షమయింది. తనను చూసి నమస్కారం చేసింది. కూచోటానికి కుర్చీ చూపింది.

సూరయ్య తాను తెలుసుకోదలచిన విషయాలన్నీ ఒక్కొక్కటే అడిగాడు. రాజరత్నానికి జరుగుబాటు ఎట్లా అవుతున్నది? ఎవరన్నా పోషకులున్నారా? ఆధ్యాత్మరామాయణం చెప్పే అవకాశాలు తరుచు వస్తాయా? ఎవరి కన్నా ఆధ్యాత్మం నేర్పి డబ్బు సంపాదించరాదా? నాటకాలలో వేషాలు వెయ్యటం గురించి రాజరత్నం ఉద్దేశమేమిటి?

రాజరత్నానికి జరుగుబాటుకు లోటులేదని తెలిసింది. ఆమె సొంత ఇంట్లో వుంటున్నది. ఇదిగాక ఇంకా రెండిళ్ళున్నై. అద్దెలమీద యాభై రూపాయలదాకా వస్తుంది. ముసలాడు ఫిడేలు పాఠాలునేర్పి సంపాదిస్తాడు. రాజరత్నాన్ని కొంతకాలం ఒక పాటగాడు ఉంచుకున్నాడు, ఆయనే కొంత పాట అభివృద్ధి చేశాడు. ఆయన వెళ్ళిపోయాక ఆమెకు ఎవరూ లేరు.

"జరిగిపోయిన రోజులే మంచివి. తెలివిగల కుర్రాడు దొరికితే పెంచుకుందామని ఉంది. నేను పెద్దదాన్నయాక నాభారం వాడే మోస్తాడు. అయిదేళ్ళకిందట కూడా అందమైన ఆడపిల్లను పెంచుకుందామని ఉండేది; నాలాంటిది కాకుండా!" అన్నది రాజరత్నం.

"మరి ఉద్దేశం మార్చేసుకున్నావేం?" అన్నాడు సూరయ్య.

"ఇంక ఆడపిల్లలు సంపాదించే దేమిటి? మేంతినేదేమిటి? నాకు పెళ్లికాకపోయెనే అని కొంతకాలం విచారించా. జరిగిన పెళ్లిళ్ళు చూస్తే ఆ భ్రమ వదిలింది. మీరేమన్నా చెప్పండి. మా కులంవాళ్ళు మడులూ, మాన్యాలూ సంపాదించే రోజులు పోయినై!" అన్నది రాజరత్నం.

"మడులూ మాన్యాలూ సంగతి దేవుడెరుగు. మంచి తెలివితేటలు గల పిల్లని చూసి పెంచుకుని దానికి నీ విద్య నేర్పు. నీతో పోనివ్వకు."

రాజరత్నం నవ్వింది.

"ఏం నవ్వుతున్నావు?"

"ఎవడిక్కావాలండీ ఈ ఆధ్యాత్మరామాయణం?"

"నాబోటివాడుండడా?"

"నాలుగు డబ్బులు సంపాదించటానికి ఇవ్వే అక్కర్లేదు. గీత బాగుండాలి అంతే!.. అందానికి నాకు అప్పో చెల్లెలో అవుతుంది. ఇద్దరు జమీందార్లను పట్టింది!"

"నీక్కూడా జమీందార్లు దొరక్కపోయెనే అని విచారిస్తున్నావా?" అన్నాడు సూరయ్య ఆశ్చర్యంగా.

"మాటవరసకి చెప్పా!"

"ఒక్క కీర్తన పాడతావా ఏమిటి? నేను మళ్ళా వెళ్ళాలి."

"ఇప్పుడా?"

"ఏం?"

"ఒక్క మనిషి వింటే పాట ఏం రక్తి కడుతుంది?"

"మా వూళ్ళో నువు పాడినప్పుడు నేనొక్కణ్ణే వినలేదని నువు నమ్మకంగా చెప్పగలవా?"

"అందరూ విన్నారన్న భ్రమ ఉంటుందిగద?"

"అయినా డబ్బు తీసుకు పాడే దానివి ఊరికే పాడమంటే పాడతావా? ఇంద!" అంటూ సూరయ్య జేబులోంచి డబ్బు తీసి ఆమె చేతికిచ్చాడు.

రాజరత్నం కాసేపు నిర్ఘాంతపోయినట్టే కనిపించింది. తరవాత డబ్బు తీసుకుని పక్కనే బల్లమీద పెట్టింది. ఆమె తనను గురించి ఘనంగా భావించి ఉంటుందనుకున్నాడు సూరయ్య.

తరవాత రాజరత్నం తంబూరా తీసుకుని, "వినవే పల్లవ మృదుచరణా" అన్న పాట పాడింది. పాటలో లోపం ఏమిటో సూరయ్యకు తెలియలేదు గాని, ఆ పాట వాళ్ల ఊళ్ళో ఉన్నంత రక్తిగా లేదు.

రాజరత్నంపాట ముగించి తంబూరా పెట్టేస్తూ, "ఇట్లా పాడితే ఏం బాగుంటుంది?" అన్నది.

"బాగానే ఉంది... ఎప్పుడూ బాగానే ఉంటుంది" అంటూ సూరయ్య దగ్గరికి వచ్చి రాజరత్నాన్ని చెంపమీద ముద్దు పెట్టుకున్నాడు.

4

అది మొదలు సూరయ్య రాజరత్నాన్ని ఉంచుకున్నాడు. మరుసటి ఏడు రాజరత్నానికి ఆడపిల్ల పుట్టింది.

"ఫరవాలేదు. మీ కూతురు నీకన్న చక్కనిదే!" అన్నది రాజరత్నం సూరయ్యతో. "దాన్ని వృత్తిలో దింపనని ప్రమాణం చెయ్యి!" అన్నాడు సూరయ్య. వయస్సు మళ్లుతున్న కొద్దీ సూరయ్యకు డబ్బు చింత జాస్తి కాసాగింది. 1927 నుంచీ ఆయన నాటకాల కాంట్రాక్టులు ప్రారంభించాడు. లాభం వచ్చినప్పుడు డబ్బు ఏమయిపోయేదో, నష్టం వచ్చినప్పుడు ఆ బొక్క పూడటమంటూ ఉండేదికాదు.

సూరయ్యను అల్లుడు వ్యాపారాలలో దింపాడు. ఇద్దరూ చేరి బియ్యం మర అద్దెకు తీసుకున్నారు. నష్టం వచ్చింది. బాకీదార్లకు సూరయ్య ప్రోనోట్లు రాశాడు. ఆయేటి కాయేడు సూరయ్య అప్పుపాపం పెరిగినట్టు పెరుగుతున్నది. పొలం తెగనమ్మి తీరుద్దామనుకుంటూనే తాత్సారం చేశాడు.

ఆయన గుంటూరుకేసి నెలలపర్యంతం పోవటం లేదు. రాజరత్నానికి పట్టుమని పది రూపాయలిచ్చి ఎంతకాలమయిందో...

ఉప్పుసత్యాగ్రహానికి వాళ్ల ఊరు ఉగ్రూతలూగింది. ఒక్క ఊపున పద్నాలుగురు కుర్రాళ్లు జైలుకు సిద్ధపడ్డారు. వారివెంట సూరయ్య పదిహేనోవాడుగా తయారయ్యాడు. జైలునుంచి తిరిగివచ్చాక ఊళ్లో సూరయ్య పలుకుబడి హెచ్చింది. జైలులో డబ్బున్నవారి స్నేహం లభించింది.

ఆయనకూ రాజరత్నానికీ మధ్య తెగిపోయినట్టయింది. రెండు మూడుసార్లు గుంటూరు వెళ్ళికూడా రాజరత్నాన్ని, మాణిక్యాన్ని చూడకుండానే తిరిగివచ్చాడు. "ఏది? వ్యవధిలేక పోయింది... ఈసారి!" మనస్సును సమాధాన పరుచుకున్నాడు.

మరి రెండేళ్ళకు మళ్ళీ రాజకీయ నిస్తబ్ధత ఏర్పడింది. జైళ్ళకు పోయిన వాళ్ళే జైళ్ళను మరిచిపోయారు. సూరయ్య పని పెట్టుకుని నెలకు ఒకటి రెండుసార్లు రాజరత్నాన్ని చూడసాగాడు. వెళ్ళినప్పుడు పదీ, పరకా మాణిక్యం చేతికే ఇచ్చేవాడు.

ఉన్నట్టుండి ధరలు పడిపోయినై, సూరయ్యకు కంగారు పుట్టింది. "ఈ ధరల్లో

తన బాకీలు తీర్చటానికి తన ఆస్తి చాలదు! మళ్ళీ ధరలు లేవకపోవు. కంగారు అనవసరం!" అనుకున్నాడు.

ఇది అబద్ధంగా పరిణమించింది. "దివాలా అనిపించుకోవటం ఇష్టంలేదు. వచ్చినంత తీసుకుపోండి" అని సూరయ్య అప్పులవాళ్లకు కబురు చేశాడు.

ఆస్తిపోయాక నాలుగేళ్ళపాటు ఆయన రాజరత్నం మొహం చూడలేదు.

తిరిగి 1937లో కాంగ్రెసు ఎన్నికలకు నిలబడ్డప్పుడు సూరయ్య జీవితంలో చైతన్యం ఏర్పడింది. చేతిలో డబ్బు ఆడింది. సూరయ్యను కాండిడేటుగా నిలబెడుదామా అన్నదాకా వచ్చింది. కాని అది సాధ్యం కాలేదు. ఎన్నికల హడావుడిలో సూరయ్య చేతిలో డబ్బు ఆడింది.

"నరసింహారావుతో మాట్లాడిరావాలి. గుంటూరు వెళ్లివస్తావా ఏం?" అని సూరయ్యను అడిగారు. సూరయ్యకు చప్పున మాణిక్యం మొహం జ్ఞాపకం వచ్చింది. మాణిక్యంమీద మమకారం తన హృదయంలో చాలా రోజులుగా అణుచుకుని ఉంది. గుంటూరు వెళ్ళినప్పుడు రాజరత్నం ఇంటికి వెళ్ళాడు.

మాణిక్యం పాట నేర్చుకుంటున్నది. అధ్యాత్మరామాయణం పాట. రాజరత్నం నేర్పుతున్నది. ఎవరోకొత్తవాడు ఫిడేలు వాయిస్తున్నాడు.(ముసలాడు కిందటేడు పోయాడు.)

"ఏమిటి? పిల్లకు అధ్యాత్మం నేర్పుతున్నావా?" అని అడిగాడు సూరయ్య.

"అవును, ఏం?" అన్నది రాజరత్నం.

"ఈ చెత్త ఎందుకు నేర్పుతున్నావు? ఇది అధ్యాత్మం చెప్పుకు బతుకుతుందనా?" అన్నాడు సూరయ్య ఆశ్చర్యంగా.

"ఎందుకు బతకరాదూ? దాని గొంతు నా గొంతుకన్న బాగుంటుంది. సంగీతం కూడా నేర్చుకుంటూనే ఉంది. కాస్సేపు వినండి."

సూరయ్య మండిపడ్డాడు. "నేను వినక్కర్లేదు. అది పాడా అక్కర్లేదు; ఈ ఆలోచన కట్టిపెట్టు!"

"ఇది నా ఆలోచన కాదు. మీ ఆలోచనే!" అన్నది రాజరత్నం.

"ఇంకా నయం!– నా కూతురు–"

"నాదే పొరపాటులెండి" అన్నది రాజరత్నం; సూరయ్యకు అడ్డువస్తూ.

"మీరు అధ్యాత్మం నేర్పమన్నది నేను పెంచుకున్న పిల్లకుగాని, మీ పిల్లకు కాదు!"

రాజరత్నం ఏమంటున్నదీ అర్థం కానట్టుగా సూరయ్య ఆమెకేసి వింతగా చూశాడు.

ముద్రణ : అభ్యుదయ, అక్టోబర్ 1956